

Богдан Мельничук,
магістр історії та археології
молодший науковий співробітник,
Кам'янець-Подільський державний
історичний музей-заповідник

СПОРЯДЖЕННЯ КОНЯ ДАВНЬОРУСЬКОГО ЧАСУ З ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ СТАРОЖИТНОСТЕЙ К-ПДІМ-З

У статті досліджено комплекс елементів кінської зброї давньоруського часу, представлених в експозиції «Музею старожитностей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Проведено їхній типологічний аналіз, визначено функціональне призначення, хронологію та можливе місце походження. Особливу увагу приділено вудилам, стременам, підковам і шпорам, датованим переважно X–XIII ст. Дослідження спирається на фундаментальну типологію кінського спорядження А. Кирпичникова та порівнює музейні зразки з усталеними класифікаціями. Виявлені розбіжності між фондовими даними та фактичним археологічним контекстом дозволили уточнити датування окремих предметів та скоригувати попередні уявлення про їх походження. У статті підкреслюється вплив як західноєвропейської важкої кавалерії, так і східних кочових традицій на розвиток кінського спорядження Русі. Отримані результати поглиблюють розуміння еволюції кавалерійського спорядження відображених у колекції музею.

Ключові слова: Давня Русь, кінська зброя, спорядження вершника, вудила, стремяна, підкови, шпори, типологія, археологія, Кам'янець-Подільський, Музей старожитностей.

У Давньоруський період кінь відіграв важливу роль у соціально-політичному, економічному та військовому житті держави. Залучення коня до господарської та військової діяльності було б неможливе без використання кінської зброї. Особливо це стосується верхових коней, для керування якими потрібно більш спеціалізоване спорядження та навички верхової їзди. У даному дослідженні розглянуто елементи кінської зброї Давньоруського періоду, представлені в експозиції «Музею старожитностей» К-ПДІМ-З. Для опрацювання цієї тематики важливу роль відіграла праця Анатолія Кирпичникова «Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII в.в.». Незважаючи на те, що праця вийшла друком у 1973 році, вона і досі не втратила своєї актуальності. Тому типологія та методи практичного застосування тих чи інших елементів зброї, розглянутих у даній статті, взяті саме з цієї праці. Варто також зазначити, що традиції застосування кінського спорядження знаходились під сильними впливами сусідів Давньої Русі. Внаслідок географічного розташування держави, кінське спорядження увібрало в себе як традиції західноєвропейської важкої кавалерії, так і легкої кінноти кочівників сходу. Про ці впливи дещо більше буде згадано далі у статті.

Вудила

Вудила це один з найважливіших інструментів для керування верховим конем та є складовою вузди. Вони складаються з центральної частини – гризла, яке розміщують за кутовими зубами коня, та бокових обмежувачів – псаліїв, які розташовані по бокам гризла. При верховій їзді вудила впливають методом тиску на язик, щоки та кути ротової порожнини коня (Кирпичников, 1973). У «Музеї старожитностей» експонується двоє вудил давньоруського часу.

Вудила № 1 (рис.1). Були передані до К-ПДІМ-З із Київського історичного музею у 1947 році. Розміри: довжина – 23 см, ширина – 4,5 см, товщина – 0,8 см. Вудила складаються з двох рухомих ланок гризла та двох бічних кілець-псаліїв (Фонди К-ПДІМ-З, Карх-1181). За типологією Кирпичникова вудила належать до типу IV. Даний тип є наймасовішим та універсальним для Давньоруських пам'яток, він зустрічається на пам'ятках від IX і до XIII століть. На жаль місцезнаходження знахідки невідоме, тому датувати її допоможуть деякі характерні особливості виробу. Протягом століть кільчаті вудила зазнають певних змін, а особливо в період XII–XIII ст. Деякі ознаки, характерні для цього періоду, виявлені і на даному екземплярі, а саме

трубкоподібна витягнутість петель гризла та воронковидність поперечного перерізу кілець. На даних вудилах петлі гризла виглядають не як звичайні кільця, а мають дещо продовговату форму, що підвищує міцність та продовжує термін використання знаряддя (Кирпичников, 1973). Бокові кільця таких вудил звужуються від зовнішнього краю до середини, таким чином утворюючи воронку. Таке технічне пристосування дозволяло ременям вузди краще ковзати по кільцю, що покращувало керуваність конем (прим. авт.). Також А. Кирпичников поділяє кільця вудил типу IV, які характерні для XII–XIII ст., на три групи в залежності від їх розмірів. На даному екземплярі кільця мають діаметр 3.0 см. та 3.4 см, що загалом можна віднести до групи кілець з малим діаметром (хоча за типологією дослідника дана група має діаметр 3.5–4.5 см.). Розмір кільця варіюється від характеру конкретного верхового коня. Кільця з малим діаметром використовувались для малочутливих коней, оскільки менший діаметр концентрував більший тиск на невеликій ділянці шкіри коня, через що тварина відчувала більший дискомфорт (Кирпичников, 1973).

Враховуючи характерні особливості вудил № 1, їх слід датувати XII–XIII ст., а не X–XIII ст., як значиться у фондових документах (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-1181).

Вудила № 2 (рис.2). Вудила були виявлені під час розкопок Бакотського печерного скельного монастирю у 1892-му році. Розміри: довжина – 18 см, ширина – 4.5 см, товщина 0.8 см. Експонат складається з двох рухомих ланок гризла та одного бічного кільця-псалія, одне кільце було втрачене, а петля що мала з'єднувати його з гризлом – пошкоджена (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-1169). За типологією Кирпичникова належать до типу IV, як і вудила № 1. За цією типологією їх можна віднести до періоду IX–XIII ст., але вони мають ряд особливостей характерних для вудил XII–XIII. На даному екземплярі можна розпізнати трубкоподібну витягнутість петель гризла (як на вудилах № 1), а також нерівноплічність ланок гризла. Ланка гризла з відсутнім кільцем коротша (6.9 см) ніж ланка з кільцем (8.4 см). А. Кирпичников пов'язує це з нором та тренуваністю коня (Кирпичников, 1973).

Припускаємо, що гризла мають різний діаметр (різниця складає 1.5 см) у зв'язку з тим, що дане вудило могло використовуватись для спорядження різних коней. Наприклад спершу вудила використовувались для меншого коня, і тоді ланки гризла були однакові і мали довжину приблизно 6.9 см. Але згодом їх почали використовувати для більшого коня, або той самий кінь міг підрости, тоді одну ланку від'єдали і замість неї поставили більшу, довжиною 8.4 см. До цієї гіпотези можна віднести пошкодження на меншій ланці гризла. Оскільки вона використовувалась довше, то вона була більш зношеною і в певний момент розірвалась петля що з'єднувала її з бічним кільцем. Або навпаки, спершу на вудилах було дві однакових більших ланки, згодом їх почали використовувати для меншого коня і для цього одну з ланок відповідно замінили на меншу (прим. авт.).

Якщо припустити, що даний експонат датується періодом XII–XIII ст., то до нього варто застосувати поділ бокових кілець на групи, згідно з типологією А. Кирпичникова. Діаметр бокового кільця на вудилах № 2 складає 3.7 см, і належать до групи з малим діаметром кільця. Це означає, що вони використовувались для керування малочутливим конем, як і вудила № 1 (Кирпичников, 1973).

Згідно з фондовою інвентарною карткою, вище було згадано, що вудила виявлені у 1892 році під час розкопок Бакотського печерного скельного монастиря. Перевіривши джерела щодо досліджень у Бакоті в період 1891-1892 років, було виявлено точний перелік знахідок, але інформація про кінські вудила там відсутня (Сіцинський, 1892; Сіцинський, 1901). Тому місце і час знаходження експонату поки-що залишається невідомим.

Таким чином, зважаючи на конструктивні особливості вудил № 2, їх слід датувати XII–XIII ст. Що окреслює більш чіткі хронологічні межі, на відміну від попереднього датування.

Стремена

Стремена це важливий елемент керування верховим конем. Вони дозволяють вершнику керувати конем методом нахилу тулуба, що звільняє його руки від ременів вуздечки і дозволяє використовувати обидві руки під час бою. Також використання стремен покращує опору вершника, що зменшує імовірність випасти із сідла. А це у свою чергу дозволяє йому під час бою стати на стремена та ефективніше використовувати зброю ближнього бою, або ж вести стрільбу з лука перебуваючи верхи на коні. Також у комплексі із шпорами та сідлом з високою спинкою,

стремена дозволяють використовувати головну тактику середньовічної важкої кінноти – таранний кавалерійський удар з використанням довгого важкого спису.

Стремена виникли на Далекому сході ще у IV ст. н.е., і почали поширюватись далі на захід. В Європі перші стремена з'явилися у Візантійській імперії в другій половині VI ст. Згодом з'являється два основних типи стремени – каролінгсько-вікінгські (мають трикутну форму та пряму підніжку) та аварські (мають округлу форму). В Давньоруській державі ефективно використовувались стремена як західного так і східного типів (Кирпичников, 1973).

У експозиції «Музею старожитностей Поділля» представлено одне стремено (рис.3). Стремено з трикутною дужкою та дугоподібною підніжкою. Підніжка трикутна в перетині та дещо витягнута донизу. Вушко для кріплення ремня втрачене, імовірно не вперше, оскільки у верхній частині є невелика рівна площадка до якої воно було приклепане. Виріб датується періодом IX–XI ст.. Виявлене під час дослідження Бакотського печерного скельного монастиря у 1892 році. Розміри: довжина – 11 см, ширина – 13 см, товщина – 1,3 см (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-1168).

Типологія вудил базується на декількох ознаках – будова вушка, дужки та підніжки (Кирпичников, 1973). На нашому екземплярі відсутнє вушко, але аналізуючи форму дужки та підніжки, можна дійти висновку що воно належить до типів I або II. Проте місце кріплення вушка дозволяє віднести стремено до типу I (прим. авт.). Стремена типу I мають округлу, дещо овалоподібну форму. Вушко пластинчасте, по формі можуть бути неправильно прямокутними, трапецієподібними або дископодібними. Враховуючи невеликі розміри для місця кріплення дужки, наше стремено скоріше за все мало саме дископодібну форму. На виробках такого типу підніжка займає від $\frac{1}{3}$ до $\frac{1}{4}$ висоти всієї дужки (на даному екземплярі висота дужки 9,8 см, висота підніжки 3,2 см). Також на тильній стороні підніжки стремени типу I присутнє ребро (воно є і на нашому стремени). Такі стремена характерні для X ст. і їхнє виникнення пов'язане з заокругленими євразійськими формами VII–VIII ст. Такі стремена масово використовувались в Словаччині, Угорщині, Русі, Литві та Поволжі. Згодом вони потрапляють в Польщу та Швецію, де вважаються руським імпортом.

По стременим можна визначити посадку вершника на коні, тактику бою та навіть тип взуття який ним використовувався. Стремена типу I – це легкі стремена, вони значно допомагали при керуванні конем, але були недостатньо пристосовані для важкого кавалерійського удару і основна маса вершника спиралась на сідло. При використанні таких стремени ноги вершника були напівзігнуті та знаходились біля живота коня, а сам він мав низьку посадку у сідлі. Через це він не міг високо стати на стремено та значно винести тіло вперед для сильнішого удару холодною зброєю. Також можна припустити, що власник даного знаряддя використовував взуття з м'якою підошвою. Округлий вигин підніжки дозволяв такому взуттю обхвачувати стремено, що було комфортніше для вершника. Взуття з твердою підошвою, а тим паче залізний обладунок, просто ковзало б по таким стременим та ускладнювало керування конем (Кирпичников, 1973).

Вище згадувалось, що описане стремено виявлене при дослідженні Бакотського печерного монастиря у 1892-му році (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-1168). Перевіривши інформацію надану Ю. Сіцинським про ці дослідження, було виявлено що під час розкопок 1892-го року у монастирі знайшли стремено (Сіцинський, 1892; Сіцинський, 1901). Проте не можна однозначно сказати що даний екземпляр – це той самий, про який пише Ю. Сіцинський. За типологією А. Кирпичникова цей виріб відноситься до періоду X ст. (Кирпичников, 1973), а Бакотський печерний скельний монастир датується XII–XIII ст., деякі наскельні написи датуються кінцем XI ст. (Нечитайло, 2014). Висловлювати гіпотезу про існування Бакотського монастиря вже у X ст. за підсумками дослідження одного стремени буде недоцільно, тому на нашу думку є дві версії щодо цієї розбіжності. Перша – стремено використовували у пізніший період, через 100–150 років після його виготовлення. Друга – як було виявлено під час досліджень вудил № 2, інвентарна картка не завжди є надійним джерелом. Тому ймовірно, що стремено про яке згадує Ю. Сіцинський, та досліджуване у цій роботі – це два різних предмета (прим. авт.).

Підкови

Підкови – це елемент спорядження коня який спрощує йому переміщення по твердій місцевості та захищає копита від зношування. У Давньоруській державі підкови почали застосовувати у XI ст., що було пов'язано з встановленням стійких сухопутних торгових

шляхів з твердо накатаними дорогами. Підкови в першу чергу були необхідні для тяглових коней, які використовувались для торгових караванів. Оскільки тверда ґрунтова дорога і важкі вантажі чинили великий тиск на копита коня, існувала необхідність додатково захистити їх від зношування.

Коней сільськогосподарського та військового призначення навпаки не підковували. Для сільськогосподарських коней це було зайвим, а у військовій справі – це наслідування кочівницьких традицій. Як раніше згадувалось, спорядження давньоруського коня зазнавало значних впливів від сусідів Русі. А південно-східні сусіди тривалий час не підковували своїх бойових коней, оскільки підкови робили легку кавалерію менш мобільною. Та і для пересування по м'якій пересічній місцевості підковувати коня не було необхідності. Тому підкови використовувались для торгівельних та транспортних цілей (Кирпичников, 1973).

У експозиції музею представлена одна підкова (рис.4,5). Фрагмент підкови виготовлений з двох металевих пластин які з'єднані між собою посередині виробу, кінець однієї з пластин втрачений. Має вигляд напівдуги з чотирма отворами для цвяхів. На середині дуги є масивний виступ у вигляді шипу. Виріб датується XI-XIII ст. Розміри: довжина – 11 см, ширина – 6,7 см, товщина – 3 x 1,5 x 0,5 см. Виявлено під час розкопок Бакотського печерного монастирю у 1892-му році (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-1172).

За типологією А. Кирпичникова, на Русі використовували підкови двох типів і наша підкова відноситься до типу I. Виріб цього типу має форму півкола з одним переднім шипом та чотирма або шістьма прямокутними отворами для цвяхів. Такий тип підков використовувався від другої половини XI ст. і до XVII ст., що значно виходить за хронологічні межі існування Давньоруської держави. Даний виріб є наслідуванням форм льодохідних шипів, що може вказувати на їхнє використання переважно у зимову пору року (Кирпичников, 1973).

На досліджуваній підкові є ознаки, що вказують на приналежність виробу до першого типу давньоруських підков – напівкругла (дещо V-подібна) форма та один льодохідний шип на середині півкола. Питання викликають отвори для цвяхів – їх лише чотири, при чому три з них на одній стороні виробу. Окрім цього не всі отвори мають прямокутну форму, як це характерно для першого типу підков за А. Кирпичниковим. Найімовірніше спершу на виробі було шість отворів, по три на кожну зі сторін. На одній три отвори чітко видно, а на іншій можна простежити лише один, який паралельно відповідає середньому отвору з краще збереженої частини підкови. Один з отворів мав би знаходитись дещо вище за середній (ближче до шипу) але з часом був знищений корозією металу. Проте якщо придивитись до підкови зі сторони протилежної шипу, то можна розгледіти випуклість яка розташована паралельно отвору на краще збереженій частині експонату, імовірно саме в цьому місці знаходився один з отворів. Частина де мав би розташовуватись третій отвір була втрачена, але припускаю що на ній знаходився третій отвір для цвяху, який мав бути розташований паралельно до крайнього отвору на краще збереженій частині. Щодо форми отворів, то чітка прямокутна форма не простежується на жодному з них, що пов'язано з фрагментарним станом збереження виробу та корозією металу. Проте частково прямокутні форми деяких отворів можна розгледіти. На частково обламаному отворі збереглися три рівних сторони, які нагадують прямокутну форму. На частині півкола з збереженими трьома отворами, верхній (ближчий до шипу) сильно пошкоджений і визначити його форму неможливо; середній також пошкоджений корозією, але одна з його сторін має вигляд прямої лінії, отже спершу він також мав форму прямокутника; останній отвір (найдалше від шипу) має круглу форму, це означає що він або спершу її мав, або це результат пошкодження металу (прим. авт.).

У інвентарній документації вказано, що підкова виявлена у 1892-му році під час дослідження Бакотського печерного монастирю. Перевіривши дані про ці дослідження з'ясувалось що кінської підкови тоді виявлено не було (хіба-що підкову від чобота, якою точно не може бути наш екземпляр) (Сіцинський, 1901). Тому місце та час виявлення даного експонату залишаються невідомі.

Шпори

Шпори – це важливий елемент спорядження європейського вершника. Перші шпори на території Східної Європи відносяться до III-IV ст. н.е., і по своїй формі нагадують кельтські зразки. У другій половині I тис. н.е. цей елемент спорядження широко поширюється по Західній

та Центральній Європі. В Давньоруській державі станом на IX–X ст. шпори використовувались лише епізодично. Це пов'язано з впливом кочівників на військову справу Русі, а кочівники шпор не використовували. Проте ситуація кардинально змінюється у XI–XIII ст., коли шпори починають масово використовуватись, це свідчить про переважання впливу військових традицій Західної Європи над кочівницькими.

Шпори використовувались як засіб примусу коня до швидких дій. Їх використовували для впертих або повільних коней. Для бойового коня їх використовували під час бою, коли від коня вимагали миттєвих дій, маневрів або при зближенні з ворогом. Окрім того бойовий кінь міг мати на собі захисне спорядження яке зменшувало вплив на нього усіх інших елементів зброї, і шпори залишались єдиним інструментом здатним змусити коня миттєво реагувати на накази вершника. Типологія Давньоруських шпор базується на трьох конструктивних елементах – форма дужки, шипа та петель. При чому А. Кирпичников виділяє окремий поділ на групи для кожного з цих елементів шпор (Кирпичников, 1973).

У експозиції «Музею старожитностей» представлено три шпори.

Шпора № 1 (рис.6,7). Шпора складається з двох вигнутих скоб, які закінчуються петлями для кріплення. Скоби зводяться до центру, де знаходиться шип. Датується XII–XIII ст. Виготовлена з бронзи методом відливання металу. Виявлена у 1976-му році під час розкопок городища у Старій Ушиці під керівництвом Павла Горішнього. Передана до фондів музею у 1983-му році. Розміри: довжина – 12 см, ширина – 13 см, товщина – 0,4 см (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-1933).

Даний виріб належить до типу IV за А. Кирпичниковим. Шпора має напівциркульний вигин дуги з шипом, який знаходиться поза межами вигину та нахилений під тупим кутом. Поперечний переріз скоби має трикутну форму. На даному виробі петля типу 2, вона має вигляд двох паралельних прямокутних отворів на пласкій чотирикутній пластині. Шип відноситься до типу Г, і має вигляд прямого виступу з дещо загостреним кінцем (Кирпичников, 1973). Розміри шипу: ширина – 0,3 см, довжина – 1 см (прим. авт.). Даний тип шпор датується XII – першою половиною XIII ст. Загалом даний тип виробу є одним з наймасовіших для вище зазначеного періоду Давньоруської держави (Кирпичников, 1973). Цікавим є також матеріал виготовлення, бронзова шпора цілком імовірно могла належати заможній людині (прим. авт.).

Шпора № 2 (рис.8). Залізна шпора вершника. Має дугоподібну форму, посередині гранчастий загострений шип. Датується XII–XIII ст. Виявлена під час розкопок Бакотського городища у 1970-му році під керівництва Іона Винокура, передана до фондів музею у 1996-му році. Розміри: довжина дуги – 8 см, довжина шипу – 3,3 см (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-35149). Експонат значно пошкоджений, відсутні петлі для кріплень та більша частина дужки. Проте навіть по формі шипу та збереженій частині дужки можна визначити його типологію.

За А. Кирпичниковим виріб належить до типу III. Дужка такої шпори по своїй формі в основному пряма, і загинається ближче кріплення петель (саме ця частина даного експонату втрачена). Поперечний переріз дужки має трикутну форму. Шип знаходиться перпендикулярно до площини дужки та належить до типу Б. Він має вигляд чотиригранної піраміди яка звужується ближче до кінця. Загалом шпори такого типу нагадують англійську літеру Z – шип знаходиться перпендикулярно до дужки, дужка прямої форми і загинається до місця кріплення петель у протилежну від шипу сторону. Такий тип виробу є наймасивнішим по своїй формі, і імовірно призначався для спорядження важкої кавалерії. На території Русі тип III був поширений у XII – першу половину XIII ст. (Кирпичников, 1973).

Шпора № 3 (рис. 9,10). Шпора має форму вигнутого трикутника, на двох кінцях знаходяться отвори для кріплення до взуття. Датується XII–XIII ст. Розміри: довжина – 11 см, ширина – 9,5 см. Виявлена під час розкопок П. А. Горішнього на Бакотському городищі у 1974-му році, передана до фондів музею у 1992-му році (Фонди К-ПДІМ-3, Карх-34975).

На шпорі відсутній шип, місце його кріплення знаходиться під кутом у сторону протилежну вигину дужки. Визначити типологію шипа по місцю кріплення неможливо. Дужка має сильно вигнуту форму та розпрямлюється ближче до кріплення петель. Петлі кріпляться під тупим кутом до дужки виробу. Самі ж петлі можна віднести до типу 5 за А. Кирпичниковим. Їхні отвори мають продовговату каплеподібну форму. Одна з бокових стінок кожної петлі виступає за межі дужки шпори, а у профілі вони мають прямокутну форму.

Цікавою є ситуація з визначенням типології дужки виробу. Значний вигин дужки характерний для типу IV. Але у місцях для кріплення петель дужка різко вигинається під тупим кутом

в бік петель. Це характерно для типу III, проте такий тип має основну частину дужки прямої форми. Обидва типи хронологічно відносяться дослідником до другої половини XII – першої половини XIII ст. (Кирпичников, 1973).

Таким чином визначити типологію даного експонату (за А. Кирпичниковим) неможливо. Імовірно перед нами симбіоз двох типів давньоруських шпор. Проте не виключено що це предмет імпорту, тому вона і не співпадає з типологією, бо могла потрапити до Бакоти з території Польщі, Литви, Угорщини і т. д. Через це вважаю, що шпора № 3 потребує подальшого дослідження (прим. авт.).

У результаті проведеного дослідження комплексу елементів кінського спорядження Давньоруського періоду, представленого в експозиції «Музею старожитностей» Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника, було здійснено уточнення їхнього типологічного поділу, функціонального призначення та хронології. Отримані результати дали можливість відкоригувати усталену інформацію щодо окремих експонатів.

Виявлено, що більшість артефактів належать до періоду XII–XIII ст., коли на формування кінського спорядження Русі істотно впливали як західноєвропейські військово-технічні традиції, так і елементи кочівницької матеріальної культури сходу. Такий синтез проявився у поєднанні різних технічних рішень – від округлих стремен східного типу до масивних шпор важкої кавалерії, які відображають адаптацію давньоруських майстрів до багатокомпонентного військового середовища Середньовіччя.

Дослідження підтвердило, що типологія А. Кирпичникова залишається базовим інструментом класифікації давньоруських елементів зброї. Водночас зафіксовано приклади (зокрема шпора № 3), які не вписуються у його систему, що може свідчити про локальні майстерні або про імпортовані зразки, привезені із суміжних територій – Польщі, Угорщини, Литви. Це відкриває перспективи для подальшого міжрегіонального порівняльного аналізу.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що колекція кінського спорядження з експозиції КПДІМЗ не лише ілюструє еволюцію технічних і функціональних аспектів кавалерійського озброєння Давньої Русі, але й виступає матеріальним свідченням культурних контактів між різними цивілізаційними ареалами Європи та Азії.

Таблиця № 1

Елемент кінської зброї	Місце виявлення	Час виявлення	Датування	За типологією А. Кирпичникова
Вудило № 1	Невідомо	Невідомо (Передано з Київського історичного музею у 1947 р.)	XII–XIII ст.	тип IV
Вудило № 2	Невідомо	Невідомо	XII–XIII ст.	тип IV
Стремено	Бакотський печерний монастир (можливо)	1892 р. розкопки В. Антоновича (можливо)	X ст.	тип I
Підкова	Невідомо	Невідомо	XI–XIII ст.	тип I
Шпора № 1	с. Стара Ушиця	1976 р. розкопки П. Горішнього	XII – п. п. XIII ст.	тип IV петлі – тип 2 шип – тип Г
Шпора № 2	Бакотське городище	1970 р. розкопки І. Винокура	XII – п. п. XIII ст.	тип III шип – тип Б
Шпора № 3	Бакотське городище	1974 р. розкопки П. Горішнього	XII–XIII ст.	тип III або IV петлі – тип 5

ЛІТЕРАТУРА

- Кирпичников А. Н. 1973. *Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX – XIII в.в.*. Ленинград: издательство «Наука» Ленинградское отделение.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-1181.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-1169.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-1172.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-1168.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-1933.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-35149.
- Фонди КПДІМ-З, Карх-34975.
- Сіцинський Ю. Й. 1901. *Археологическая карта Подольской губернии*. Москва.
- Сіцинський Ю. Й. 1892. *Раскопки Бакотского монастыря в 1892 году*. Подольский епархиальные ведомости 26 сентября № 39. С. 706-708.
- Нечитайло П. О. 2014. Нотатки до спелео-археологічної спадщини В.Б. Антоновича. *Археологія & Фортифікація України*. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. С. 30-35.

Bohdan Melnychuk,
Master of History and Archaeology
Junior Researcher,
Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve

HORSE EQUIPMENT OF THE OLD RUS' PERIOD FROM THE EXHIBITION OF THE MUSEUM OF ANTIQUITIES OF THE KAMIANETS-PODILSKYI STATE HISTORICAL MUSEUM-RESERVE

The article examines a collection of horse harness elements from the Old Rus' period preserved in the exhibition of the "Museum of Antiquities" of the Kamianets-Podilskyi State Historical Museum-Reserve. The study provides a typological analysis of the artifacts, determines their functional purpose, chronology, and possible provenance. Special attention is given to bits, stirrups, horseshoes, and spurs dated mainly to the 10th–13th centuries. The research relies on A. Kirpichnikov's fundamental classification of medieval horse equipment and compares the museum specimens with established typologies. Several items showed inconsistencies between their inventory data and actual archaeological context, which allowed the author to clarify dating and correct earlier assumptions regarding their origin. The article highlights the influence of both Western European heavy cavalry and Eastern nomadic traditions on the development of horse equipment in Kyivan Rus'. The results contribute to the overall understanding of cavalry equipment, its evolution, and the cultural interactions reflected in the artifacts from the museum's collection.

Keywords: Old Rus', horse harness, cavalry equipment, bits, stirrups, horseshoes, spurs, typology, archaeology, Kamianets-Podilskyi, Museum of Antiquities.

Рис. 1. Вудило № 1

Рис. 2. Вудило № 2

Рис. 3. Стремено

Рис. 4. Підкова

Рис. 5. Підкова

Рис. 6. Шпора № 1

Рис. 7. Шнор № 1

Рис. 8. Шнор № 2

Рис. 9. Шнор № 3

Рис. 10. Шнор № 3